

ОСНОВНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості основних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі України. Досліджено тенденції, що мають місце в структурі сільськогосподарських товаровиробників та землекористуванні. Проведено порівняння з окремими країнами ЄС. Визначено принципові відмінності в обертунтуванні та використанні деяких організаційно-правових форм господарювання в Україні та за кордоном

Наприкінці ХХ сторіччя в сільському господарстві України відбулися важливі перетворення. Так відповідно до Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” на основі колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно були створені приватні (приватно-орендні) підприємства, селянські (фермерські) господарства, господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи та інші суб’єкти господарювання [4]. Звичайно ж, протягом чотирьох років аграрний сектор продовжував змінюватися. Зокрема, в 2003 році був прийнятий Закон України “Про фермерське господарство” [2], відповідно до якого було спрощено назву селянських (фермерських) господарств, визначено процедуру створення нових фермерських господарств та надання їм підтримки зі сторони держави. Крім цього, інші форми господарювання також зазнали певних змін, про які ми будемо вести мову далі.

На сьогодні створення та функціонування підприємств в аграрному секторі України відбувається згідно з новою редакцією Класифікації організаційно-правових форм

господарювання та відповідних законодавчих актів України [4, 1, 2 3]. В переглянутій Класифікації відзначено організаційно-правові форми господарювання, за якими створення та державна реєстрація нових підприємств чинним законодавством на даний час не передбачається. До них належить орендні, індивідуальні, сімейні, спільні та колективні підприємства. Основними категоріями господарств, функціонування яких регламентовано з юридичної точки зору, є господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства та державні підприємства.

Розглянемо таблицю 1, в якій представлена динаміка кількості сільськогосподарських підприємств за основними організаційно-правовими формами господарювання та їх структура. За вказаними даними можна зробити висновок, що з усіх форм господарювання найбільш поширеним останнім часом є фермерське господарство. Варто зазначити, що ця категорія підприємств до 2004 року характеризувалась постійним збільшенням кількості господарств. Як бачимо, лише в минулому році кількість фермерських господарств зменшилась на 1 %.

Таблиця 1. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання у 2002-2004 рр.

	Загальна кількість				Відсотків до загальної кількості		
	2002	2003	2004*	2004 / 2002	2002	2003	2004
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
Всього підприємств	61178	59923	58575	0,96	100	100	100,0
Господарські товариства	9337	8713	8172	0,88	15,3	14,5	14,0
Приватні підприємства	4166	4033	4054	0,97	6,7	6,7	6,9

1	2	3	4	5	6	7	8
Виробничі кооперативи	2111	1938	1727	0,82	3,4	3,2	2,9
Фермерські господарства	43042	43016	42533	0,99	70,4	71,8	72,6
Державні підприємства	570	516	395	0,69	0,9	0,9	0,7
Підприємства інших форм господарювання	2002	1707	1694	0,85	3,3	2,9	2,9

Джерело: Держкомстат України [8, 9].

* Попередні дані департаменту статистики сільського господарства та навколишнього середовища Держкомстату України.

Для інших форм господарювання постійною була і залишається тенденція до скорочення кількості підприємств. Так в 2004 році порівняно з 2002 кількість господарських товариств зменшилась на 12 %, приватних підприємств – на 3 %, виробничих кооперативів – на 18 %, державних підприємств – на 31 %, підприємств інших форм господарювання – на 15 %. В цілому кількість сільськогосподарських підприємств зменшилась на 4 %. Відповідно, частка зазначених підприємств, крім приватних, також продовжує скорочуватися. Зростання питомої ваги підприємств в їх загальній структурі характерне лише приватним підприємствам (на 0,2 %) та фермерським господарствам (на 0,8 %). Така зміна відбулась в 2004 році порівняно з попереднім періодом.

Зважаючи на значне переважання фермерських господарств в загальній кількості сільськогосподарських підприємств, розглянемо дану категорію товаровиробників більш детально.

Відповідно до законодавства [2] фермерське господарство є формою підприємницької діяльності із створенням юридичної особи громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Більшість фермерських господарств спеціалізується на виробництві продукції рослинництва і, перш за все, зернових культур. Зернові потребують менших затрат енергії та праці, а тому забезпечують більш швидку

віддачу вкладених коштів у порівнянні з тваринництвом або багаторічними насадженнями. Фермери визначають виробничий напрямок свого господарства, виходячи з матеріально-технічних та фінансових можливостей. А тому і надалі буде мати місце поділ праці, за якого одні фермери вироблятимуть продукцію рослинництва, а інші будуть розвивати тваринництво на умовах закупівлі кормів.

Основними типами фермерських господарств в різних регіонах України є наступні:

у Степовій зоні України – спеціалізовані на виробництві продукції рослинництва: зерна, зерна і соняшнику, овочевих культур, плодів і ягід;

в Лісостепу – зерна і цукрового буряку, зерна і картоплі, овочів, плодів і ягід;

на Поліссі – зерна і льону, зерна і картоплі, овочевих культур [6].

Далі спробуємо визначити, як досліджені тенденції в структурі сільськогосподарських підприємств та їх кількості впливають на середні розміри сільськогосподарських угідь у власності чи користуванні окремих категорій підприємств. Наступну таблицю подамо в дещо іншому розрізі підприємств, оскільки даних за попередньою класифікацією, на жаль, в наявності немає. Варто зазначити, що в таблиці 3 представлені дані Державного комітету земельних ресурсів, тому окремі значення з огляду на методологію розрахунку можуть не співпадати з показниками Державного комітету статистики України.

Таблиця 2. Площа сільськогосподарських угідь в середньому на одного власника землі та землекористувача, га

	2002	2003	2004	2004 / 2002
Сільськогосподарські підприємства	1093,03	993,31	939,19	0,86
у тому числі:				
недержавні сільськогосподарські підприємства	1193,72	1065,24	1003,30	0,84
державні сільськогосподарські підприємства	518,67	542,97	519,64	1,00
міжгосподарські об'єднання	32,67	36,27	27,84	0,85
Фермерські господарства	63,10	68,26	73,66	1,17
Господарства населення	1,02	1,20	1,30	1,27
у тому числі:				
ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	3,52	3,79	3,93	1,12
особисті підсобні господарства	0,52	0,52	0,53	1,01

Джерело: Звіти Держкомзему з кількісного обліку земель України станом на 01.01.2003, 01.01.2004 та 01.01.2005 рр. (форми №6-зем, №6а-зем, №6б-зем, №2-зем).

Показники таблиці 2 свідчать про постійне скорочення площ сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне підприємство за винятком фермерських господарств. Протилежна тенденція сформувалася по відношенню до господарств населення та фермерських господарств, в чому перекоує постійний ріст середніх площ угідь за вказаними категоріями товаровиробників.

Як відомо, створення фермерських господарств розпочалося з 1990 року. Варто зазначити, що передумовою успішного функціонування даної організаційно-правової форми господарювання стало розширення площ землекористування фермерів за рахунок земель запасу, завдяки виходу з колективних сільськогосподарських підприємств із своїми земельними паями, використанню оренди чи

успадкуванню земельних ділянок. Також з метою сприяння фермерській діяльності в аграрному секторі України законом передбачена державна підтримка фермерських господарств. Зокрема новоствореним фермерським господарствам у період становлення, тобто протягом перших трьох років після його створення, а в трудонедостатніх населених пунктах – протягом п'яти років, та фермерським господарствам з відокремленими садибами надається допомога за рахунок державного та місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств.

Далі розглянемо процес розбудови фермерської діяльності, представлений даними таблиці 3.

Таблиця 3. Фермерські господарства в Україні

(на кінець року)

	1990	1995	2000	2002
Кількість фермерських господарств, одиниць	82	3478	38428	43042
Площа наданих сільськогосподарських угідь, тис.га	20	786,4	2157,6	2822,7
Площа сільськогосподарських угідь на одне господарство, га	24,4	22,6	56,1	65,6

Джерело: Держкомстат України [7].

Показники цієї таблиці свідчать про стабільний ріст кількості фермерських господарств з 1990 по 2002 рр. За наведеними даними можна зробити висновок, що кількість фермерських господарств з 1990 по 2002 рік зросла більше, ніж в п'ятсот разів. При цьому площа сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне господарство за цей період

зросла в 2,7 рази, а на кінець 2004 року – більше, ніж в 3 рази.

Варто зауважити, що фермерські господарства України не є аналогом зарубіжних агроформувань, що мають таку ж назву. За кордоном, зокрема в країнах ЄС, під поняттям “фермерське господарство” розуміють сільськогосподарську виробничу одиницю, до

складу якої входять не обов'язково суміжні земельні угіддя та, в окремих випадках, будови і різне обладнання, за допомогою яких окрема особа, що керує діяльністю цієї одиниці, здійснює сільськогосподарське, лісове або зоотехнічне виробництво. Такою особою може бути як фізична особа, так і компанія чи інший орган, який повністю бере на себе всю відповідальність, пов'язану з діяльністю одиниці (фермер, фермер-роботодавець або фермер-партнер) або ж ділить її з іншими співвласниками ферми. Таке визначення аналогічне поняттям, загальноприйнятим при організації та проведенні загального сільськогосподарського перепису і обстежень фермерських господарств. Також в рамках ЄС використовується поняття фермерського господарства, за яким воно є виробничо-економічною одиницею, що має єдине управління і виробляє сільськогосподарську продукцію [11].

Отже, основними характеристиками фермерського господарства є:

– використання земельних угідь виробництва сільськогосподарської продукції або ведення лісового господарства. До складу земельних угідь може входити одна або більше площа, крім того, ці земельні площі можуть знаходитися в різних районах. Дані площі можуть входити до складу муніципального району або ж до складу декількох муніципальних районів (як правило, муніципальні райони є суміжними або, принаймні, розташовані недалеко один від одного);

– виробничо-економічна одиниця, управління якою здійснює окремий керівник (незалежно від того, здійснює управління фермерським господарством фізична особа, компанія чи інший орган, який несе повну відповідальність за діяльність підприємства) [11].

Серед згаданих фірм можна також відмітити підприємства без сільськогосподарських угідь, до яких відносяться тваринницькі ферми, що займаються вирощуванням домашньої худоби без використання земельних угідь (наприклад, тваринницькі ферми, що взаємодіють з

промисловими підприємствами з переробки молочних продуктів, ферми інтенсивного вирощування птиці та інші) або користуються пасовищами, що належать місцевій владі, громадським або приватним організаціям, а не власними земельними угіддями.

Отже, термін “фермерське господарство” за кордоном використовується в якості узагальнюючого поняття, яке охоплює всі категорії товаровиробників в аграрному секторі країни. Серед цих категорій у якості основних можна виділити приватні (сімейні) підприємства та господарські товариства (спілки), які не є юридичними особами, та всі інші організаційно-правові формування, які за законом вважаються юридичними особами. Окреме організаційно-правове формування вважається товариством у тому випадку, якщо жоден з його товаришів (компаньйонів) не несе обмежену відповідальність по відношенню до кредиторів. Відповідно до законодавства, наприклад, Німеччини повне товариство не є юридичною особою, хоча й користується правами та пільгами останньої. Повне товариство може придбавати майно, подавати позови до суду, а також виступати в ролі відповідача [10].

Вказані особливості слід ретельно зважувати та відстежувати на практиці, адже кожна країна має специфічні умови, що сприяють розвитку та використанню таких підходів до організації бізнесу, які можуть бути притаманні лише їй. Саме тому при проведенні міжнародних порівнянь потрібно враховувати не тільки співзвучність та подібність перекладу окремих понять та категорій, а й ідентичність тлумачення та законодавчої підтримки. Важливим з цієї точки зору є розуміння статистичних підходів щодо визначення окремих показників, вивчення методологічних матеріалів, що використовуються при проведенні окремих досліджень. Також цінною є співпраця з науковцями і практиками інших країн з метою обміну теоретичними розробками та практичним досвідом у сфері наукової та професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про особисте селянське господарство” від 15 травня 2003 року N 742-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – N 29. – С. 232.
 2. Закон України “Про фермерське господарство” від 19 червня 2003 року N 973-IV // <http://www.minagro.kiev.ua/reforms/7.php3> – 28.09.05
 3. Закон України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 року № 1576-XII із змінами і доповненнями відповідно до прийнятих законів (№ 1519-IV (1519-15) від 19.02.2004) <http://www.minagro.kiev.ua/reforms/14.php3> – 28.09.05
 4. Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" 3 грудня 1999 року N 1529/99.
 5. Класифікація форм власності ДК 001:2004. Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004 / Держкомстат України за участю Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Держспоживстандарт України, 2004. – 14 с.
 6. Організаційно-правові форми господарювання в АПК / П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, М.Й. Малік та ін. – К.: Інститут аграрної економіки, 1998. – 36 с.
 7. Сільське господарство України за 2003 рік: Статистичний збірник. – Держкомстат України. – Київ, 2004. – 314 с.
 8. Статистичний щорічник України за 2002 рік / За ред. О.Г. Осауленко. Держкомстат України. – К.: Вид-во “Консультант”, 2003. – 663 с.
 9. Статистичний щорічник України за 2003 рік / За ред. О.Г. Осауленко. Держкомстат України. – К.: Вид-во “Техніка”, 2004. – 632 с.
 10. ФРГ: Правовые нормы предпринимательской деятельности // Электронный информационный бюллетень (станом на 05.09.2000 р.). – Верховна Рада України. Управління коп’ютеризованих систем. – К., 2000. – 40 с.
 11. Taxis. Статистика сельского хозяйства: Статистические очерки // Под ред. Утца-Петера Райха и Рудольфа Янке. – Федеральное статистическое управление Германии. Метцлер-Пэшель, Штутгарт, 1996. – Т. 3. – 208 с.
- СКАЧЕК Наталія Юрївна – вчений секретар Науково-технічного комплексу статистичних досліджень.
- Наукові інтереси:
– статистика сільського господарства, регіональна статистика.

Тел. (044) 287-64-22
e-mail: nskachek@mail.ru

Н.Ю. Скачек

ОСНОВНЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье рассмотрены особенности основных организационно-правовых форм хозяйствования в аграрном секторе Украины. Исследованы тенденции, которые имеют место в структуре сельскохозяйственных товаропроизводителей и землепользовании. Проведены сравнения сельскохозяйственных предприятий в Украине и ЕС. Определены принципиальные различия в обосновании и использовании некоторых организационно-правовых форм хозяйствования в Украине и за рубежом.

Nataliya Skachek

MAIN ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF FARMING IN UKRAINE

Annotation

In this article special features of main organizational and legal forms of farming in Ukraine are discussed. The tendencies that are characteristic for the structure of agricultural producers and land tenure are investigated. The agriculture enterprises in Ukraine and in EU are compared. Principal differences in the interpretation and maintenance of these forms of farming are defined.